

Bir Metafelsefe Sorusu: Eleştirel Düşüncede Sezgilerin Yeri Ne Olabilir?

Çağdaş Burak Karataş*

Özet

Eleştirel düşünce felsefede genellikle geçerli akıl yürütmelerin belirlenmesi, adının konması veya akıl yürütme hatalarının saptanması şeklinde anlaşılır. Ancak eleştirel düşünce felsefenin bir yöntemi olarak düşünüldüğü zaman bir “felsefede yöntem” sorusu bakımından da ele alınabilir. Böylece bir metafelsefe sorusu olarak eleştirel düşünce nasıl işlemektedir sorusu sorulabilir. Bu bağlamda öne çıkan bir konu eleştirel düşüncede sezgilerin yerinin ne olabileceğidir. Diğer bir deyişle, bir yöntem sorusu olarak sezgilerin felsefedeki kapsamının ne olabileceğidir.

Bu denemede, yöntem sorgulaması yapmak bakımından metafelsefi bir soruşturma yürütülerek sezgilerin eleştirel düşüncedeki yeri incelenecektir. Metnin ele alacağı bağlamın genişliği doğrultusunda bu inceleme sezgilerin felsefedeki kapsamının ne olabileceği anlamında ele alınacaktır. Bu doğrultuda ortaya konan görüşlerden biri felsefeye sezgilerin rehberlik etmesi gerektiğini, sezgilerle uyumsuz felsefelerin elenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bir başka görüş, sezgilerin felsefe yön vermek bakımından güvenilir olmadığını savlayarak sezgileri felsefeden elemekten yanadır. Diğer bir görüş ise tartışmayı sözselsel bir anlaşmazlığa indirgeyerek tartışmayı sönmüştür. Bu makalenin amacı ne felsefeden bağımsız sezgiler olabileceğini ne de felsefeden bağımsız sezgiler olabileceğini iddia ederek sezgilerin felsefede yer alabileceğine işaret etmek ve felsefe yer alabilecek sezgilerin de yalnızca varsayım düzeyinde olabileceğini sergilemektir. Bu sav, sezgilerin sunacağı içeriklerin çeşitliliği nedeniyle felsefeye yön vermesinin beklenmemesi gerektiği ve felsefede bir kuram ortaya koyarken ya da argüman geliştirirken dilin işleyişi gereği sezgilerden bir kaçış olmadığı iddialarına dayanarak ortaya koyulacaktır. Bu doğrultuda varılacak sonuçlar hem sezgilerin neliği hem ne türden sezgisel içeriklerin felsefede yer alabileceği gibi tartışmaları içerecektir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünce, Metafelsefe, Sezgi, Sağduyu, Felsefi Yöntem, Bağdaşımcılık.

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, karatascagdasb@gmail.com

A Question of Metaphilosophy: What Place Can Intuitions Have in Critical Thinking?

Abstract

Critical thinking in philosophy is generally understood as identifying and naming valid reasoning or identifying fallacies in reasoning. Yet, if critical thinking is considered as a method of philosophy, it would simply become a question of “method in philosophy”. So, the question of how critical thinking works, in this respect, can clearly be inquired metaphilosophically. A prominent issue in this context might be the place of intuitions in critical thought. In other words, as a question of method, one of the central questions would be scope of intuitions in philosophy.

This article will examine the place of intuitions in critical thinking by regarding the question as methodological issue in philosophy, and thus as a metaphilosophical inquiry. In line with the breadth of the context that the text will deal with, this examination will be addressed in terms of what the scope of intuitions in philosophy might be. One of the views put forward, in this sense, argues that intuition should guide philosophy, and philosophies that are incompatible with intuition should be eliminated. Another view, contrary to the first, is in favor of the elimination of intuition from philosophy, claiming that intuition is unreliable as a guide to philosophy. And finally, another view reduces this debate to a verbal disagreement, and thus deflates the debate in question.

The purpose of this article is to point out that intuitions can take place in philosophy. For there can be neither intuitions independent of philosophy nor intuitions independent of philosophy. On the other hand, On the other hand, that intuitions can take place in philosophy is only possible as an “assumption”. This argument will be put forward based on the claims as follows: first, that intuitions should not be expected to guide philosophy because of the relativity of the content they provide and second, that there is no escape from intuitions since how language works when putting forward a theory or developing an argument in philosophy. The conclusions to be drawn in this context will also include discussions on both the nature of intuitions and what kind of intuitive contents can take place in philosophy.

Keywords: Critical Thinking, Metaphilosophy, Intuition, Common Sense, Philosophical Method, Coherentism.

Giriş

Eleştirel düşünce yoluyla geçerli ve hatalı akıl yürütme biçimleri ortaya konarken varılan sonuçlar genel geçer midir? Genel geçer olsalar dahi bu incelemenin herhangi bir türden sezgiselliğe dayanmadığı iddia edilebilir mi? Ya da tam tersine, bu sonuçlar zaten sezgilerimizle uyumlu oldukları için de mi geçerlidirler? Bu sorular eleştirel düşüncede sezgilerin yerinin ne olması gerektiği tartışmasını, hatta daha da genelde felsefi bir argüman veya kuram geliştirme sürecinde sezgilere ne ölçüde yer verilmesi gerektiği tartışmasını yapmayı gerektirir. Bu metin bu anlamda metafelsefi bir soruyu üstlenerek bir yöntem tartışması yapmakta, felsefi bir yöntem olarak sezgilere başvurmayı konu etmektedir.¹

Sezgilerin felsefedeki kapsamına yönelik çeşitli görüşlerden söz edilebilir. Bir görüş sezgileri tümünden elemekten yanadır. Bunun karşısında duran diğer bir görüş, sezgilerle uyumlu olmayan felsefeyi elemekten yanadır. Bir başka görüş tartışmayı dilsel bir anlaşmazlığa indirgeyerek sönmülmektedir. Olası başka bir cevap ise sezgisel olan ile sezgisel olmayan ayrımını anlamsız bularak sezgi ile felsefi kuramı iç içe görmektedir.² Ben bu metinde sezgilerin felsefi bir öne sürümü kabul etme ya da reddetme ölçütü olmak bakımından belirleyici bir rolü olamayacağını iddia edeceğim. Ancak aynı zamanda sezgisel olan ile sezgisel olmayanın kökten ayrılamayacağına işaret ederek sezginin felsefeden tümünden elenemeyeceğini savunacağım.

Denemede öncelikle sezginin ne olabileceğine dair görüşleri serimleyip sağduyu ile yakın anlamda bir sezgi tanımını vereceğim. Daha sonra sezgiyi yol gösterici almayan felsefeleri eleyen görüşleri inceleyeceğim. Bu görüşleri sezgilerin sundukları içeriklerdeki belirsizliğe vurgu yaparak ve görüşün içsel açmazlarına işaret ederek eleştireceğim. Daha sonra, sezginin felsefeye yön veren nitelikte olamamasından sezginin elenmesi gerektiği sonucunu çıkaran görüşleri eleştireceğim. Eleştirim, Quineci bir bakış açısı doğrultusunda sezgisel olanın kuramsal olandan kökten ayırt edilemeyeceği iddiasına dayanacak. Böylece, sezgilerin felsefedeki

¹ Bu nedenden dolayı metinde sezgilerin felsefedeki yerinin ne olabileceğini tartışacağım, iddialarım ve varacağım sonuçlar felsefede içkin olan eleştirel düşünceyi zaten kapsayacaktır.

² Metin boyunca felsefe-dil ve kuram sözcükleri belirli bir dilsel veya kavramsal çerçeveye olmaları bakımından birbirleri yerine kullanılabilir.

yerinin belirleyici bir ölçüt olmayan ve göreliliğe izin veren bir kapsamda, bir varsayım ölçüsünde olabileceğini öne süreceğim.

1. Sezgi Nedir?

Sezginin neliğine yönelik tartışmalar sezgilerin ne sunduğu, sunduğu içeriğin niteliği ve içeriğin ortaya çıkma süreci gibi bağlamları içermektedir. Çağdaş felsefede verilen tanımlara göre (J. Weinberg 2016: 289) sezgiler;

[...] herhangi bir özel fenomenolojik özellikleri olmasa bile, semantik yetkinliğimizi belli ederler (Jackson; Jackman; Horgan ve Henderson); kavramlarımızın içeriğine birinci şahıs erişiminin bir biçimidir (Goldman); bulgusal şekilde işleyen bilişselliğin yargılarıdır (Weatherson); en azından bazıları, sağduyu psikolojisine dayanan zihinselleştirme kapasitemizin ürünleridir (Nagel); tümellerin kendileriyle neo-Aristotelesçi bir zihinsel temastan türetilen akılcı kavrayışlardır (BonJour); deneysel olarak türetilmiş örtük kuramlar veya kavrayışlardır (Devitt; Jenkins); genel olarak yalnızca bir yargı türüdür (Williamson); inceltilmiş birinci dereceden çıkarımsal yetkinliklerin uygulanmasıdır (Ichikawa & Jarvis); bilinçdışı mekanizmaların potansiyel olarak geniş bir karmaşasının herhangi birinin ürünüdür (Weinberg ve diğerleri, 2012).

Tanımlardaki çeşitliliklere rağmen tüm sezgi süreçleriyle gerçekleşen şu şekilde dile getirilebilir: “Diğer şeyler aynı olduğu sürece, S’ye sezgisel olarak p gibi görüldüğü zaman S, p olduğuna inanmaya başlar ya da p yargısına varır” (R. Mallon 2016: 412). Bu çerçevede içinde sezgiyle uyumlu olan cümlelere “‘Ben varım’, ‘ $x = x$ ’ ve ‘hareket halindeki maddi nesneler vardır’” (G. Putting 2016: 319). cümleleri örnek olarak verilebilir. Bu türden cümlelerin özelliği, gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymadan kanıt niteliği taşıyabilmeleridir.³

³ Sezgisel içeriklerin kendilerinden kaynaklı şekilde kanıt niteliği taşıdıkları iddiası genellikle akılcı felsefelerde görülmektedir. Weinberg’in yine aynı metninde ifade ettiği üzere, Cappelen’e göre (2016: 289), bu türden yöntemsel akılcılıklar sezgilere “önemli bir kanıt kaynağı olarak başvururlar” ve sezgilere genellikle “kendileri gerekçelendirmeye ihtiyaç duymadan sarsılmaz bir şekilde gerekçelendirici olarak bir “Kaya” statüsüne sahip olmaları; seçik bir fenomenolojiye sahip olmaları ve tamamen kavramsal yetkinliklerimizden temellenmeleri” şeklinde nitelikler atarlar.

Kişinin p inancına varmasını sağlayan sezgi birkaç biçimde ortaya çıkabilir. Kişi, genel kabullere uygun olması bakımından p inancına varabilir ki bu durumda sağduyu ile sezgiyi birbirleriyle örtüştürecektir. Bunun yanı sıra kendi sağduyusuna yatkın olması bakımından, “bana öyle görünüyor ki” tutumu bağlamında p inancına varabilir (Mallon 2016: 412-413). Benzer şekilde, Platoncu anlamda bir sezgi yoluyla yani “bir kısım tümel, soyut nesne ya da genel ilke olan p gibi bir olguyu doğrudan kavrama yetisinin” (Mallon 2016: 422) aracılığıyla p inancına varılabilir.⁴ Bu durumlarda inançlar kabul edilir edilmez tartışmasız doğruluklar sağlamış olurlar (Cutting 2016: 319) Diğer yandan, genel görüşe uygun olmak bakımından olmayan ancak belirli bir yetkinlik ya da uzmanlık çerçevesinde akla yatkın olmak anlamında bir sezgi de p inancına neden olabilir (Cutting 2016: 319). Bu son görüşte de yine sağduyu ile sezgi birbirleriyle örtüşmektedir ancak yetkinliği taşıyan çevrenin sağduyusuyla uyumlu olmak gibi ek bir koşul vardır. O halde Platoncu sezgicilik dışında her sezgi türünde, sezgi ile sağduyu birbirleriyle örtüşmektedir.

Sezgisel yolla edinilen p inancı ister kişinin kendisinden ister genel sağduyudan ister de bireysel bir kaynaktan gelsin, p inancı her durumda içinde yer alacağı kuramın dışından gelmektedir. Diğer bir deyişle, “p” gibi sezgisel inançlar kuramdan gelmediği için aslında bir anlamda kuram dışı inançlardır. Kuramın dışında olmak kurama öncelikli ya da kuram-üstü şekillerde gerçekleşebilir. Bu bağlamda, sezgi ile sezgisel olmayan ayrımı aslında sezgisel cümle-kuramsal cümle ayrımıdır. Bu ayrımın anlamlı bir ayrım olup olmadığı ilerleyen bölümlerde tartışılacağı için şimdilik ayrımı anlamlı bir ayrım olarak ele alalım ve kurama öncelikli olan sezgisel içeriğin işlevine yönelelim.

2. Sezgiler Ne İşe Yarar?

Bir sağduyu filozofu olan Thomas Reid’e⁵ göre sağduyu ya da ilk bölümde ortaya konan ilişkisi gereği sezgi, filozofu ve okuru saçmalamaktan, akıldan uzaklaşmaktan korur. Reid (Reid 2022: 40-42)

⁴ Bu türden bir sezginin olanağına ileride değinilecektir.

⁵ Moore, Chisholm ve Oxford ekolü düşünürleri gibi düşünürler hem geçtiğimiz yüzyılda hem de güncel olarak benzer bir tutumu sürdürdüğü için Reid’e yönelik yürütülecek tartışma tarihsel bir tartışma olarak kurgulanmamıştır. Aksine, Reid üzerinden bugüne yönelik bir tartışma yürütme amacı güdülmektedir.

Descartes, Locke ve Hume gibi düşünürlerin düşünce veya dış dünyanın varlığı, bilincin yanılabilirliği, kişisel özdeşlik, nesnelerin süreğenliği gibi konularda şüpheci soruşturmalar yapmasına itiraz eder ve bu düşünürleri apaçık olduğu ortada olan bu konular hakkında sahte sorular üretmekle suçlar. Ona göre (Reid 2022: 40) apaçık konular hakkında şüpheci sorular peşine düşen bir kişi “akıl yoluyla asla tedavi edilemez” biridir. Dahası bu gibi şüpheciler “çareyi metafizik ve mantıktansa tıp ve iyi beslenmede” aramalıdır (Reid 2022: 41). Reid (2022: 42) bu doğrultuda, sezgiyle uyumlu olmayan, sezginin verdiği yönden sapan felsefelerden vazgeçişini şu cümleleriyle ifade eder:

[...] filozoflar, sıradan ve bayağı insanların inanma eğilimlerine acıyıp, akıl ile temellendirilmemiş hiçbir şeye inanmamayı seçiyorlar; bütün insanlığın bir gerekçe veremeden inandığı şeylere inanmak için gerekçeler bulma umuduyla felsefeye başvuruyorlar. [...] Ben felsefeyi hakir görüyorum ve kılavuzluğundan feragat ediyorum; bırakın ruhum sağduyu ile yaşasın!

O halde Reid’in yaklaşımına göre, sezgiye güvenmemek sahte sorulara neden olarak karmaşa yaratmaktadır, sezgiye güvenmek ise güvenilir bilgi içeriği sunmaktadır ve sezgiyle uyumlu olmayan felsefi öne sürüm ya da kuramlar felsefeden dışlanmalıdır.⁶ Felsefeden dışlanmıyorsa felsefenin kendisi dışlanmalıdır.⁷

Çağdaş felsefede sezgilere benzer şekilde başvurulduğunda karşılaşılabilecek örnekler çoğunlukla düşünce deneyleridir. Bir çeşit “masa başı (**armchair**)” felsefesi olarak işleyen bu yöntemde imgelem ya da kavramsal yetkinlik gibi yetiler yoluyla felsefi öne sürüm olanağı saptanmaktadır.⁸ Bu görüşe göre sezgiler insan zihninin duyulardan çok

⁶ Reid (2022: 49) “[...] beni aklımdan ve duyularımdan kuşku duyurmaya çalışan kişi ya aptaldır ya da beni aptal durumuna düşürmeye çalışıyordur.” diyerek daha da ileri bir iddiada bulunur. Böylece sağduyu ile metafiziği karşıt kılarak “[...] birisi kendini bu metafizik uğraşların içinde eli kolu bağlı ve başka bir çıkış göremez halde bulursa [...] metafiziği lanetlesin ve herkesi bununla uğraşmaktan vazgeçirsin” şeklinde buyurur.

⁷ Reid (2022: 43) bu bağlamda felsefeyi dışlamakla sezgiyi felsefeye getirmek ikiliğinde ikincisinden yana olduğunu “[...] aslında sağduyunun ne felsefeye karşı bir zoru ne de onun yardımına ihtiyacı vardır. Fakat öbür yandan [...] felsefenin sağduyu ilkelerinden başka bir kökü yoktur; o, bu ilkelerden doğar ve onlarla beslenir; bu kökten koparıldığında saygınlığı salar, özsuyu çekilir, ölür ve çürür” cümleleriyle ifade etmektedir.

⁸ Sezgilere ilişkin olarak kavramsal yetkinlik bakımından açıklama veren düşünürler 2 numaralı dipnotun alıntısında yer almıştır. Weatherson’un aktardığına göre (2016:

başka bir şey olan, varsayımsal durumlar türetmeye yarayan bir bilgi kaynağıdır⁹ (Weinberg 2016: 294). Bunlara örnek olarak “sahte ahır ülkesi bilgisi hakkındaki, [...], siyah ve beyazdan oluşan bir çevrede yetişmiş olan sinirbilimci Mary hakkındaki, bir Çince odasının düşünebilip düşünemediği hakkındaki sezgiler [...]” verilebilir. (Mallon 2016: 412).

Sezgiyi belirleyici kılmayı öneren bu iddialar, sezgilerin şu iki zorunlu niteliği olduğunu varsaymaktadır:

(S1) Sezgiler kuramlara temel inançlar sağlayabilecek güvenilir kaynaklardır.

(S2) Sezgiler kurama öncelikli kaynaklardır ve sundukları içerikler kendinden gerekçeli içeriklerdir.

(S1) varsayılmaktadır çünkü şüphe edilmesi sezgiye karşı olan doğruluklar apaçık doğruluklar olarak düşünülmektedir. (S2)’nin varsayıldığının göstergesi ise söz konusu doğrulukların gerekçesini bağlı oldukları kuramlardan değil de kendilerinden kaynaklı şekilde almalarıdır.

Gelgelelim, (S1)’in doğruluğundan şüphe etmek için çeşitli nedenler vardır. Öncelikle sezginin sağladığı içeriğin güvenilirliğinden ve temelde durabilme niteliğinden önce sezginin belirli bir bildirim sunduğu iddiası tartışmalıdır. Deneyisel felsefe çalışmalarına bakılacak olursa sezgilerin kültürden kültüre, kişiden kişiye, dahası kişinin kendi içinde bile değişken içerikler sunduğu gösterilmiştir. Bunun bir örneği “gönderimsel muğlaklık (**referential ambiguity**)” adı verilen, “kavramsal çeşitliliğin kişinin kendisinde” söz konusu olduğu, “eşdeğer uyaranlara yanıt olarak aynı bireyde birden fazla kavramsal yetkinliğin işlediği” durumlarıdır.¹⁰ (Mallon

236) düşünce deneylerini imgelemin ürünü olarak gören bir düşünür ise Timothy Williamson’dur. Weisberg benzer bir bakış açısını (2016: 279) düşünce deneylerini modellerle karşılaştırırken sunar ve ilkinin ikincisinin aksine imgelem yoluyla üretildiğini öne sürer.

⁹ Mallon’un aktardığına göre (2016: 420) Cappelen felsefi düşüncede sezginin kanıt niteliği taşıdığını iddia eden bu görüşü “Merkezlilik (**Centrality**)” tezi olarak adlandırmakta ve bu baskın görüşü eleştirmektedir.

¹⁰ Deneyisel çalışmanın saptadığı belirsizlik, kişinin kendi gönderim ilişkisini betimleyici mi yoksa tarihsel-nedensel şekilde mi yürüttüğünün belirsizliğidir (Mallon 2016: 428-429). Sezgisel içerikler kültürden kültüre de değişiklik göstermektedir. Gettier’in bilginin gerekçelendirilmiş doğru inanç olduğu şeklindeki yaygın anlayışa karşı olarak geliştirdiği düşünce deneylerindeki sezgiselliğin genel geçer olmadığını gösteren deneyisel felsefe çalışması bu savı örnekler. Bu çalışmaya göre (Overgaard, Gilbert

2016: 434-435) Kişinin kendi zihnine, kavramlarına ulaşma biçimi ya da diğer bir deyişle kendi anlamları bakımından belirsizlik olması, sezginin içeriğinin belirliliğini savunmayı güçleştiren bir olgudur. Belirlilik yoksa kanıt niteliği taşımak anlamında bir güvenilirlikten de söz etmek zordur.

Sezgiden kaynakla edinilen içerikteki değişkenlik aynı zamanda gerekçelendirilme kaynağını da tartışmalı hale getirmektedir. Birinin sezgisine karşı başkasının sezgisi arasında seçimin neye göre yapılacağı sezgiye dayanarak söylenemeyeceğine göre sezgisel cümleler kendinden kaynaklanacak şekilde gerekçelendirilebilir olamazlar. O halde sezgisel cümleler temelde duracak cümle niteliğini de taşıyamayacaklardır çünkü temelde duracak cümlelerden beklenen “gerekçelerini kendilerinden kaynaklı almaları” niteliğini taşımamaktadırlar.¹¹

Ayrıca, sezgisel içerikleri apaçık doğruluklar olarak gören görüş doğrultusunda, Reid’in şüphe edilmesini sezgiye karşıt bulduğu soruları değil de Reid’in varsayımlarını sezgiye karşı bulan kişiye ne cevap verileceği bakımından da bir belirsizlik söz konusudur. Eğer cevap sezgiye dayanırsa birinin sezgisine karşıt diğerinin sezgisi söz konusu olacaktır.¹² Sezgi dışında bir cevap verilse bu durumda da sezginin kurama öncelikli, temelde duran niteliği ortadan kalkacaktır. Sezgisel içeriğin belirsizliği, değişkenliği ve temelde duracak içerik sunamaması nedenlerinden dolayı sezginin kurama öncelikli ya da kuram üstü bir konumu olduğundan söz edilebilir gibi görünmüyor. Sezgi, bir kuramın sezgisidir.

O halde, sezginin yönlendiriciliğiyle ilerlemeyen felsefeleri elemek ya da sezgiyi felsefe için belirleyici kılmak iddiaları iki bakımdan sorunlu görünmektedir. İlki, sezgisel içeriğin kültürel ve kişisel değişikliklerle çeşitlilik gösteriyor olmasıdır. İkincisi ise temel inançlar sağlayacak bir sezginin kurama önsel olmasındaki güçlülüktür. Bu nedenle, sezgiyi neyin akla yatkın olduğunu, neyin temelde durabilecek inançların kaynağı olabileceğinin ölçütü olarak belirlemek görüşünden vazgeçilmelidir.

ve Burwood 2013: 88) batı dünyasındaki düşük ekonomi sınıfından kişiler ile Doğu Asyalılar ve Hindistanlılar aynı sezgiselliği paylaşmamaktadır.

¹¹ Bu durumda temelde olabilecek ancak yalnızca bir varsayım olarak temel alınabilecek sezgisel cümlelerden söz edilebilir. Bu olasılığa bir sonraki bölümde değinilecektir.

¹² Bu durumda göreliliğe düşmemek için uzmanlık sezgisi bir ölçüt olarak sunulabilir. Ancak uzmanın kim olduğu, hangi söylemin uzman söylemi olarak kabul edileceği de yine aynı sorunlarla karşı karşıyadır.

Bu durumda kurama öncelikli olamayan, güvenilir temel inançlar sağlayamayan ve belirleyici olma ölçütüne neden olabilmek bakımından dogmatizm riski oluşturan sezgileri felsefeden elemek gerektiği düşünülebilir. Şimdi bu görüşü inceleyelim.

3. Sezgiler Felsefeden Elenebilir mi?

Sezginin sunduğu içeriğin çeşitliliği ve sezginin kuram duyarlı olması sezgileri felsefeden elemek gerektiği düşüncesine yol açabilir. Bu türden görüşler “ya hep ya hiç” bakış açısı ışığında, güvenilirlikleri şüpheli olanın tümünden elenmesi gerektiğini söyleyen bir yöntem izlerler¹³ (Weinberg 2016: 288). Bu türden eleyici yaklaşımın arka planında sezgiden bağımsız olabilecek bir kuram düşüncesi vardır.

Sezgiden bağımsız olabilecek bir kuram, içerdiği ve türettiği tüm cümleleri ifade edebilir ve başka cümleleriyle ilişkilendirebilir olmalıdır. Ne var ki, felsefenin dil ile olan ilişkisi söz konusu ilişkilendirmeye yönelik bir belirsizlik sorunu çıkarmaktadır. Quine’ın öne sürdüğü üzere, belirsizlik yalnızca uzak diller arasında değil, aynı zamanda aynı dili konuşan kişiler arasında da geçerlidir (Quine 2023: 45-89). Bir önceki bölümde işaret edilen, “gönderimsel muğlaklık” ifadesiyle kavramsallaştırılmış deneysel çalışmayla birlikte düşünüldüğü zaman, gönderimin belirsizliğinin kapsamı kişinin kendi anlamlarına kadar genişletilebilir. Bu anlamda, dilin dışına çıkıp dil-dışı dünyayla doğrudan temas yoluyla bir inanç türetmek olanaksız olduğuna göre bir kuram, her zaman cümlelerinin birbirleriyle dolayımı aracılığıyla geliştirilebilecektir.¹⁴ Diğer bir deyişle, kuramlar

¹³ Hájek’e göre (2016: 357-359) felsefi düşüncede bir yöntem sorusu olarak güvenilirmez olanın elenmesi gerektiği düşüncesi (elemecilik) vardır. Başka türden bir bakış açısı ise verilen tanımları sönmülendirerek tartışmanın taraflarının hepsini haklı bulabilir (çoğulculuk). Bir başka bakış açısı tarafların hepsini haksız bularak ya tartışmayı terminolojik bir tartışmaya çözümler ya da tarafları kuşatan yeni hibrit bir açıklama sunabilir. Son olarak başka bir alternatif ise tartışma konusunun belirlenemezliğinin anlaşmazlık nedeni olduğunu iddia edebilir. Bu makalenin tutumu ne elemecilikten ne de çoğulculuktan yana olmaktadır. Tarafların haksızlığında sezgiye yönelik verilen tanımlar aynı olduğu için konuyu terminolojik anlaşmazlığa çözümlmek de değildir. İzlenen yöntem, iki tarafın da göz önüne almadığı belirsizlik tezine işaret ederek hibrit bir yol aramaktır.

¹⁴ Dilin dışına çıkmanın olanaksızlığı Platoncu türden sezgilerin de güvenilirlik ve belirleyicilik gibi ölçütler bakımından amacına ulaşamayacağını gösterir. Bunun nedeni, Platoncu sezgiciliğin bir çeşit doğrudan gönderimi gerektirmesi ve dilin dışına çıkmanın olanaksızlığının, gönderim ilişkilerinde sürekli dil dolayımı olacağına işaret etmesidir.

dilin içinde dilsel olarak yapılandırılabilirler.¹⁵

Dilin içinde geliştirilen ve bu anlamda dilden bağımsız dünyayla doğrudan ilişki içinde olamayan kuramlar için sezgisel içerikler iki anlamda kaçınılmaz görünebilir: i) başlangıç varsayımları olarak sezgilere baş vurmak, ii) kuramda gereksinim duyulabilecek destekleyici ara cümleler için sezgilere baş vurmak. İlkinin nedeni, dolayına girmeyen, kesin ve bu bakımdan temelde duracak inançlar edinilemediği için bağdaşımıcı kuram geliştirmekten ileri gelir. Temelci olmayan bağdaşımıcılıklar için zaten temelde duracak cümle arayışı yoktur. Temele güvenilir cümle almak isteyen bağdaşımıcılıklar ise bu sorunu gerekçesinin kuramın türettiği cümleler dolayımında alarak çözerler; işte bu türden cümleler birer varsayım olmak koşuluyla sezgisel olabilirler. İkincisinin nedeni de yine benzer bir noktadan kaynaklanır. Kuramların açık bıraktığı yerlerde tamamlayıcı olmak adına yine destekleyici varsayımlar atanabilir. Bu durumda da varsayım oldukları belirtilmek üzere sezgisel içerikler kurama dahil edilmek durumunda kalınabilir. Ancak buradaki koşul, destekleyici varsayımların da yine gerekçesini varsayım yoluyla türetilen cümlelerin dolayımıyla sağlayabiliyor olmaları olacaktır.¹⁶

Sonuç olarak, dil-dışı dünyayla doğrudan ilişki olanaksız olduğu için ve felsefi kuramlar dil içinde geliştirildikleri için sezgisel içeriklerin varsayımlar olmak üzere kullanışlı yanları vardır. Bu anlamda sezgiler, felsefeden elenebilecek gibi görünmemektedirler. Sezginin felsefeden elenebilmesi için sezgiden bağımsız kuram olabilmesi gerekirdi ancak kuramlardan sezgileri, sezgilerden de kuramsallığı ayırmak olanaklı görünmüyor.

¹⁵ Dilsel olarak yapılandırılmayla kastedilen, kuramlarda yer alanın cümleler olmasıdır. Örneğin Bonjour'un iddiasına göre (1992: 84) Quine'ın yaklaşımı çerçevesinde bir kuramın öğeleri, kuramdan bağımsız olarak anlamları olmayan cümlelerdir.

¹⁶ Catch'in önerisine göre (2016: 214, 221, 228) sezgisel içeriğin anlamını içinde bulunduğu kuramın türettiği başka cümleler yoluyla aldığı bu dinamik yapıyla "düşünümsel denge (**reflective equilibrium**)" yöntemi birbirine uygun düşmektedir. Metafelsefi bir öne sürüm olan bu yönteme göre, felsefi etkinlik başlangıç varsayımları olarak sezgisel içerikler, daha sonra bu içeriklerin sistematize edilmesi ve son olarak bu iki aşamada ortaya çıkan cümleler arasındaki çatışmaların düzenlenmesi olarak üç aşamadan oluşmalıdır. Bu yapı çerçevesinde sezgiler başlangıç inançları ya da varsayımları olarak yer alabilir çünkü sezginin kuramla çatışması olasılığında sezgiler vazgeçilebilir olmaktadır. Zaten bu metnin öne sürdüğü dilin dışından değerlendirme yapmanın olanaksızlığı, ileride işaret edilecek olan "işe ortadan girmeyi" ve dinamik bir süreci kendiliğinden gerektirmektedir.

4. Sezginin Felsefedeki Kapsamı

Buraya kadar sezgiden bağımsız kuram ve kuramdan bağımsız sezgi olamayacağı vurgulandı. Bu aşamada felsefede yer alması kaçınılmaz olan sezginin kapsamının ne olacağı sorusunu gündeme almak gerekir. Bir açıklama sezgilerin başlangıç varsayımları olarak felsefede yer alabileceğini söyleyebilir. Diğer bir açıklama ise sezgilere yine varsayım olarak felsefede yer verebilir ancak bu varsayımların başlangıç cümleleri olarak değil, kuramın etrafına örülü örtük kabuller olarak yeri olabileceğini savlayabilir.

Başlangıç varsayımları olarak sezgilere başvurmayı haklı gören yaklaşımla ilgili sorun, bu yaklaşımın ister istemez bağdaşımcı bir açıklamaya başvurmak zorunda kalmasıdır. Sezgisel içeriği taşıyan cümle başlangıca alınarak bir yandan temelci bir tutum sergilenirken söz konusu cümlelerin anlamı o cümleye dayanarak kurulan kuramın türettiği cümlelerin dolayımında ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ya başlangıca alınan cümlelerin aslında başlangıç cümleleri olmadığı söylenebilir ki bu durumda kuramın cümleleri arasında kökensel bir ayırmadan söz edilemeyecektir. Bu sonuca varılmak istenmiyorsa kuramın anlam ve doğruluk ilişkilerinin bağdaşımcı biçimde açıklandığı, dolayısıyla cümlelerin yine de başlangıçta yer aldığı ancak anlamını bağdaşım ilişkisi içinde kazandığı öne sürülebilir. Bu durumda da bağdaşımcılık zaten kabul edildiği için temelci bir kuram öne sürülmediğinin kabul edilmesi gerekecektir. (Bonjour 1985: 28-29). Akla daha yatkın olan bu açıklama yoluyla sezgisel içeriklere dayanan cümlelerin bağdaşımcı bir kuram bağlamında birer varsayım olarak felsefede yer alabileceği kabul edilebilir.¹⁷

Sezgilerin felsefede kabul edilebilir bir başka rolü ise bağdaşım ilişkileriyle açıklanan bütüncül bir dil ağının örtük varsayımları olarak tümleyici rolüdür. Önceki bölümlerde, Quinecılık doğrultusunda kuramı oluşturan cümlelerin anlamlarını birbirilerine dayanarak sağladığına işaret edilmişti. Ancak her bir cümlelerin göz önüne alınamayacağı gerçeği gereği, sezgiye uygun olan açık ya da örtük varsayımların ağı tümlemede iş gördüğü savlanabilir.¹⁸ Bu durumlarda sezgilerin sunduğu içerikler

¹⁷ Sunduğum çerçevedeki bağdaşımcılık, anlam kuramına ilişkin bir bağdaşımcılıktır.

¹⁸ Her bir cümlelerin göz önüne alınabilmesi dilin dışına çıkabilmeyi gerektirirdi. Oysa,

kuramla çelişmiyor ve uyumsuz değilse kabul edilebilir. Ayrıca, pratik bakımdan da sezgileri kabul etmek açıklayıcı gücü artırmak anlamında kolaylık sağlıyorsa yine kabul edilen varsayımlar olarak kuramlarda yer alabilir. Bunun yanı sıra, sezgileri kabul etmemek de açıklayıcı gücü yüksek başka cümlelerden vazgeçmeyi gerektirecekse sezgiler yine varsayımlar olarak kabul edilebilirlerdir.¹⁹

Bu durumda sezgilerin felsefede iki rolünün kabul edilebilir olduğu söylenmiş oldu: i) bağdaşımcı bir kuramda olmak koşuluyla başlangıç varsayımları olarak. Burada söz konusu cümleler anlamlarının kuramın türettiği diğer cümlelerin dolayımında kazanır. ii) Bütüncül bir dil anlayışı çerçevesi içinde uyumluluk, açıklama gücü gibi pragmatik ölçütler doğrultusunda kuramın açık veya örtük tümleyici varsayımları olarak.²⁰

Sonuç

Sezgilerin felsefedeki yeri, rolü ve kapsamı süregiden bir tartışmadır. Bu denemede iki karşıt görüş ele alınmıştır. İlk görüş sezgileri insan zihninin duyulardan farklı bir yetisi olarak apaçık doğrular veya güvenilir içerikler şeklinde ele almaktadır. Bu anlamda da felsefeye yöntem bakımından yön vermesi gerekenin sezgiler olduğunu savlamaktadır. Bu doğrultuda, sezgilerle uyumlu olmayan cümleler ya da felsefi tutumları tümünden reddetmektedir. Makalede öncelikle sezgiye verilen bu anlamın, sezgi ile sağduyunun eş tutulmasına ve böylece bu iki sözcüğün birbirleriyle aynı anlama gelebileceği şekilde kullanılmasına izin verdiği

Quine'cı bir bakış açısından hareketle, anlamın belirsizliği tezinin de imleyeceği üzere, dile ortadan girmek dışında başka bir olanak var gibi görünmüyor (Verhaegh 2018: 62-63).

¹⁹ Felsefede kavram analizi yoluyla “x kavramından söz etmektense y kavramından söz edecek şekilde düzenleme” yöntemi kullanılabilir (Hájek 2016: 367-368). Bu bağlamda sezgi sözcüğü yerine varsayım sözcüğü kullanılabilir. Ancak bu deneme, ikincisinin kullanılmasıyla ilkinin elenip elenmediğine kayıtsız bir konum almaktadır. Buradan işaret edilen sezgi sözcüğünün metin bağlamında kullanıldığı sürece felsefede yeri olabileceğidir. İki sözcük arasındaki yer değişimi yalnızca bir düzenleme (**regimentation**) olarak düşünülmelidir. Eş deyişle, sözcüklerin yer değişimi karşılıklı şekilde ele alınabilir.

²⁰ Tümkaya (2022: 132) sezgilerin olumsuz rolüne işaret ederek sezgilere felsefede yer vermemek gerektiğine işaret etmektedir. Yine de sezgileri “birer analiz edilemez şey olarak görmek yerine bir tür örtük inanç veya çok sayıda inanç ve varsayımın bilinçaltı bir bileşkesi olarak” ele aldığı için bu metindeki savunu ile Tümkaya’nın sezgi karşıtlığı arasındaki farkın yalnızca sözcük düzeyinde olduğunu belirtmeli.

saptanmıştır. Bu görüşün sorunları ise şu şekilde belirlenmiştir: a) sezgisel içerikte belirsizlik, b) sezgilerin sunduğu içerikler değişkenlik göstermeleri nedeniyle güvenilir olmaması ve c) arka plan varsayımı olarak kuramdan bağımsız sezgi olabileceği düşüncesi.

İkinci görüş, işaret edilen sorunlardan hareketle sezgilerin felsefeden tümünden elenmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre, güvenilir olmayan, belirleyicilik açısından ölçüt olamayacak bir sezgiciliğe ve bu anlamda da “masa başı” felsefelerine gerek yoktur. Makalede bu yaklaşımın eleştirisi, arka planında sezgiden bağımsız kuram olabileceği varsayımı taşımasından hareketle yapılmıştır. Nasıl ki kurama öncelikli veya kuramın üzerinde bir sezgi olamıyorsa aynı nedenden dolayı sezgiden bağımsız bir kuram da olamayacağı vurgulanmıştır. Bu vurgunun gerekçesi olarak felsefi etkinliğin dilin içinde ve dilsel olarak gerçekleşen bir etkinlik olması verilmiştir. Dilin dışına çıkmanın olanaksızlığının nedeni Quine’in öne sürümleri doğrultusunda, gönderimin (veya anlamın) belirsizliği olarak gösterilmiştir. Kişi başta kendi anlamları olmak üzere ana dil içinde ve de uzak diller arasında yalnızca içinde bulunduğu dilin dolayımı aracılığıyla gönderim yapabiliyorsa, bu durumda dilin dışına çıkmak olanaksızdır. Söz konusu olanaksızlık Platoncu türden doğrudan gönderimi gerektiren sezgiciliğin de eleştirisini oluşturmuştur.

Makalenin vardığı sonuçlara göre, sezgiler yoluyla varılan içerikler kuramla çelişmediği ve kuramın vazgeçmesi daha çok sorun çıkaracak başka cümleleriyle uyumsuz olmadığı sürece felsefe yer alabilirler. Dahası, açıklama gücünü genişletmek ve kuramın türeteceği başka cümlelerle uyumlu olabilmek gibi pragmatik ölçütlere uyması koşuluyla felsefede rolleri de olabilir. O halde sezgiler, bağdaşımcı bir dil kuramı içinde başlangıç varsayımları olarak veya bütüncül dil ağının örtük ya da açık tümleyici varsayımları olarak felsefede kaçınılmaz olarak yer alacaklardır.²¹ Böylece sezgilerin, felsefi öne sürümleri kabul etme ya da reddetme bakımından belirleyicilik taşıyamayan, felsefede yalnızca

²¹ Benzer bir görüşü paylaştığım Kuşcu’ya göre de (2022: 233) Quineci bir çizgi takip edildiği zaman sağduyunun, bu metnin bağlamında da sezginin felsefeden elenemeyeceği açıktır. Ancak Kuşcu, “nesnel, nötr ve hatta kuramsal denebilecek bir zemin oluşturmasına imkân” verecek bir sezgi anlayışındadır. Burada ortaya konan sezgi tanımına göre ise nötr ya da bir kuramın temeli olabilecek bir sezgi olanaksızdır. Temelde durabilecek tek tür sezgi, varsayım olduğu kabul edilen ve bağdaşım ilişkileriyle işleyen dil anlayışı doğrultusunda olanaklıdır.

varsayımlar olarak yer alabilen bir kapsamı olduğu söylenebilir.²² Bu türden bir sezgi yerine varsayım sözcüğü konulmasının da bir kayıp olmayacağı iddia edilebilir.

²² Mallon'un aktarımına göre (2016: 436) Ernest Sosa konuyu "sözel anlaşmazlık" bağlamına indirgemektedir. Bu makale yoluyla tartışmanın yalnızca terminolojik bir anlaşmazlığa indirgenemeyeceğine işaret etmekle birlikte öne sürülen biçimde varsayım anlamında kullanılabilecek sezgiselliğe de vurgu yapılarak Sosa'nın konuyu "sözel anlaşmazlık" bağlamına indirgemesine karşı çıkılmış, bu açıklamayla uyumlu hibrit bir çözüm önerisi sunulmuş oldu.

Kaynakça

1. Bonjour, Laurence (1992). “A Rationalist Manifesto”, *Canadian Journal of Philosophy* 18, ss. 53-88.
2. Bonjour, Laurence (1985). *The Structure of Empirical Knowledge*, Cambridge: Harvard University Press.
3. Catch, Yuri (2016). “Reflective Equilibrium”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, ss. 213-230.
4. Hájek, Alan (2016). “Philosophical Heuristics and Philosophical Methodology”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, ss. 348-373.
5. Kuşcu, Egemen Seyfettin (2022). “Sağduyu ve Felsefe Üzerine: Sağduyu Yok Sayılabilir mi?”, *Temaşa Felsefe Dergisi* Sayı 14, ss. 218-236.
6. Mallon, Ron (2016). “Experimental Philosophy”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, ss. 410-443.
7. Overgaard, Soren ve Gilbert, Paul ve Burwood, Stephen (2013). *An Introduction to Metaphilosophy*, New York: Cambridge University Press.
8. Putting, Gary (2016). “Philosophical Progress”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, 2016, ss. 309-325.
9. Quine, W.V.O. (2023). “Ontolojik Görelilik”, *Ontolojik Görelilik ve Diğer Makaleler* içinde, haz. Egemen Seyfettin Kuşcu, çev. Ramazan Atıl Karabey, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 45-89.
10. Reid, Thomas (2022). *İnsan Zihni Üzerine Sağduyu İlkeleri Temelinde Bir Araştırma*, çev. Erdinç Boyacı, Ankara: Fol Yayınları.

11. Tümkaya, Serdal (2022). “Çağdaş Ana Akım Analitik Felsefede Sezgilerin Olumsuz Rolü zerine”, *Felsefe Dünyası Dergisi* Sayı 75, ss. 118-138.
12. Verhaegh, Sander (2018). *Working From Within: The Nature and Development of Quine’s Naturalism*, New York: Oxford University Press.
13. Weatherson, Brian (2016). “Analytic-Synthetic and A priori- A posteriori Distinction”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, ss. 231-248.
14. Weinberg, Jonathan M. (2016). “Intuitions”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szabó Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, ss.287-309.
15. Weisberg, Michael (2016). “Modeling”, *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology* içinde, haz. Herman Cappelen, Tamar Szab Gendler ve John Hawthorne, Oxford: Oxford University Press, ss. 262-286.